

Υπάρχουν, όμως και οι «Αποκαλυπτικοί τῆς ἐπανάστασης», ὅπως ὁ μεγαλοφυῆς εἰκαστικός Georg Grosz πού τελικά ἀπελπίστηκε γιὰ τὴν ἔλευση τοῦ Μεσσιανικοῦ. Ἡ «καθυστέρηση τῆς παρουσίας» τῶν χριστιανῶν εἶχε τὸ ἀνάλογο τῆς στὴν ἐμπειρία πολλῶν μαρξιστῶν γιὰ τὴν «καθυστέρηση τῆς παγκόσμιας ἐπανάστασης». Ὁ ἀπελπισμένος μαρξιστῆς Γκρός τελειώνει τὴν αὐτοβιογραφία του, βλέποντας νὰ συνεχίζει νὰ τραγουδάει γιὰ λίγο τὸ «μικρὸ ρεφρέν» του «πρὶν ὅλα βουλιάξουν στὰ σκότη τῶν ἐπερχομένων καιρῶν, πρὶν οἱ παρόντες καιροὶ σαρωθοῦν γιὰ πάντα ἀπὸ ἓνα γιγάντιο σφουγγάρι βουτηγμένο στὸ αἷμα»¹¹.

Ὁ Μόλτμαν ἐπιμένει στὴν διαλεκτικὴ ἐνότητα τοῦ Μεσσιανικοῦ καὶ τοῦ Ἀποκαλυπτικοῦ, δίνοντας προτεραιότητα στὸ Μεσσιανικό: «...ἡ ἀποκαλυπτικὴ εἶναι αὐτὴ πού πηγάζει ἀπὸ τὸν μεσσιανισμό καὶ ἀποτελεῖ ἀναγκαῖο παρακολούθημά του, ὄχι ἀντιστρόφως». Καὶ σημειώνει: «Στὸ πεδίο τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης, οἱ δύο αὐτὲς ὄψεις ἀποτυπώνονται στὴν διαφορὰ ἀνάμεσα στὸν μεσσιανικὸ στοχασμὸ τοῦ Ἔρνστ Μπλόχ στὴν Ἀρχὴ τῆς Ἑλπίδας καὶ στὴν ἀποκαλυπτικὴ σκέψη τοῦ Τέοντορ Ἀντόρνο στὴν Ἀρνητικὴ Διαλεκτικὴ»¹² – κι ὅλο τὸν ἱστορικὸ πεσσιμισμό τῆς Σχολῆς τῆς Φρανκφούρτης, θὰ προσθέταμε.

Ἡ διαφορὰ διαφαίνεται καὶ στὸν ραδιοφωνικὸ διάλογο τοῦ Μπλόχ μὲ τὸν Ἀντόρνο τὸ 1964 πάνω στις *Ἰδιαιτέρες ἀντιφάσεις τῆς οὐτοπικῆς ἐπιθυμίας*¹³, προπαντὸς ὅταν προσεγγίζουν τὴν ἀντίθεση τῆς οὐτοπίας μὲ τὴν ἀντι-ουτοπία τοῦ θανάτου. Ὁ Ἀντόρνο, σωστὰ ἀντιτίθεται στὴν «ἱεροποίηση τοῦ θανάτου» ἀπὸ τὸν Heidegger ἀλλὰ ἐπιμένει ὅτι μπορεῖ νὰ ἔχουμε μόνο μιὰν ἀρνητικὴ ἰδέα τῆς οὐτοπίας. Ὁ Μπλόχ ἀπαντᾷ μὲ τὴν Οὐτοπία ὡς κατάφαση ζωῆς. Ὑπενθυμίζει: «Ὁ χριστιανισμὸς τῶν πρώτων αἰώνων θριάμβευσε μὲ τὸ κάλεσμα “Ἐγὼ εἶμι ἡ Ἀνάστασις καὶ ἡ Ζωή!”...»¹⁴.

Ἡ Ἐλευση καὶ τὸ Καινόν

Στὸν Λόγο περὶ τῶν ἐσχάτων τοῦ Γιοῦργκεν Μόλτμαν θεμελιώδης ἐσχατολογικὴ κατηγορία εἶναι ἡ Ἐλευση (Advent) καὶ βασικὴ ἱστορικὴ τῆς ἀναλογίας τὸ Καινόν (Novum): *Ἴδου καινὰ ποιῶ πάντα*.

Ὁ Θεὸς τῆς Ἀποκαλύψεως εἶναι ὁ Ὡν καὶ ὁ Ἦν καὶ –προπαντὸς, κατὰ τὸν Μόλτμαν– ὁ Ἐρχόμενος. Ἡ θεολογία τῆς Ἑλπίδας ἔρχεται σὲ ρήξη μὲ τὴν ὄντο-θεολογικὴ παράδοση προκρίνοντας τὸν μέλλοντα τοῦ ἔρχεσθαι ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ εἶναι. Στὴν θέση ἑνὸς ἀφρημένου futurum, ἑνὸς μέλλοντος σὰν γραμμικῆς προέκτασης τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος, προτάσσεται τὸ Ἐπερχόμενον, τὸ Adventus, τὰ πρωτεῖα τοῦ μέλλοντος σὲ ἓνα μὴ γραμμικὸ, ἑτερογενῆ, πολυρυθμικὸ καὶ παλλόμενο ἱστορικὸ χρόνο.

Ὁ Μόλτμαν ριζοσπαστικοποιεῖ τὴν θέση τοῦ Μπλόχ. Τὸ μέλλον δὲν περιορί-

11. Παρατίθεται ἀπὸ τὸ Gunter Anders, *Georg Grosz*, Allia, 2005, σ. 89.

12. Moltmann, *ὁ.π.*, σ. 196.

13. Βλ. στὸ ἀφιέρωμα T. W. Adorno - Ernst Bloch τοῦ περιοδικοῦ *Europe*, ἀρ. 949, Μάιος 2008.

14. Ὁ.π., σ. 45.

ζεται σέ αυτό πού δέν ὑπάρχει ἀκόμα ἢ πού θά ἐπέλθει, ἀλλά εἶναι αὐτό πού ἔρχεται κι ἔχει ἰσχὺ σέ κάθε ἱστορική ἐποχή. Ἡ Ἀρχὴ τῆς Ἑλπίδας δέν εἶναι ἀπλῶς δυνητική ἀλλὰ ἐνεργὸς στὸ τώρα¹⁵.

Ἡ ἐλπίδα συμπυκνώνεται στὸ αἶτημα τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς *Ἐλθέτω ἡ βασιλεία Σου*.

Καθόλου τυχαῖα, αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ αἶτημα ὁ κατεξοχὴν θεωρητικὸς τοῦ Κράτους-Λεβιάθαν τῆς ἀστικῆς νεωτερικότητας, ὁ Thomas Hobbes, τὸ θεωρεῖ περιπτώ. Εἶναι ἓνας «πλεονασμὸς, ἐκτὸς ἐὰν ἐννοοῦμε ὅτι ὁ Χριστὸς θά παλιν-ορθώσῃ τὸ βασίλειο ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖο μὲ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Σαοῦλ εἶχε διακόψῃ ἢ ἐξέγερση τῶν Ἰσραηλιτῶν». Γιὰ τὸν Χόμπς, «ἐὰν τὸ βασίλειο ἐκεῖνο συνέχιζε νὰ ὑπάρχει», τότε δέν θά ἔπρεπε νὰ λέγεται ὅτι «ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν» οὔτε τὸ «ἐλθέτω ἡ βασιλεία Σου»¹⁶. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν σκοπιὰ, ἐξαφανίζεται τὸ Καινόν, τὸ *Novum Ultimum*, καὶ τὴν θέση του παίρνει ἡ παλινόρθωση τοῦ παλαιοῦ πολιτικοῦ βασιλείου.

Ἐξίσου λαθεμένη θεωρεῖται, ἔξω ἀπὸ τὴν παλινρθωτικὴ ὀπτική, ἡ ἐγγύτητα τῆς Ἑλευσης τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐνὸς Νέου Οὐρανοῦ καὶ προπαντὸς μιᾶς Νέας Γῆς. Μιὰ τέτοια ἐγγύτητα φαίνεται παράλογη, δεδομένης τῆς «καθυστέρησης τῆς παρουσίας».

Ποῖός, ὅμως, εἶναι ὁ λόγος τῆς «καθυστέρησης», τί συγκρατεῖ καὶ παρεμποδίζει τὴν ἔλευση τοῦ τέλους τοῦ κόσμου τῶν βασιάνων; Ὁ Κάρλ Σμίτ, στὴν δική του ἀνάγνωση τοῦ «κατέχοντος» στὸ Β' Θεσ. 2 (καὶ μέσα ἀπὸ τὴν δική του ἀνάγνωση τοῦ Χόμπς), ἀποδίδει τὸν ρόλο τοῦ «κατέχοντος» στὸ *Imperium Romanum* πού γίνεται *Imperium Christianum* καὶ στὴ συνέχεια «Ἁγία Ρωμαϊκὴ Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία»: «Ἡ πίστη σέ μιὰ δύναμη πού συγκρατεῖ τὸ τέλος τοῦ κόσμου φτιάχνει τὴν μοναδικὴ γέφυρα πού ὀδηγεῖ ἀπὸ τὴν ἐσχατολογικὴ παράλυση κάθε ἀνθρώπινου γίνεσθαι μέχρι μιὰν ἱστορικὴ δύναμη τόσο ἐπιβλητικὴ ὅπως εἶναι ἡ χριστιανικὴ Αὐτοκρατορία τῶν Γερμανῶν βασιλέων [...] μόνον τὸ *Imperium Romanum* καὶ ἡ χριστιανικὴ του προέκταση ἐξηγοῦν τὴν παράταση αὐτῆς τῆς ἐποχῆς τοῦ κόσμου καὶ τὸν προστατεύουν ἐναντία στὴν συντριπτικὴ ἰσχὺ τοῦ Κακοῦ»¹⁷.

Ἐδῶ γίνεται σαφές τὸ περιεχόμενο τῆς σύγκρουσης τοῦ Σμίτ μὲ τὸν Μόλτμαν στὸ ζήτημα τῆς Σταύρωσης πού καθιστᾶ, κατὰ τὴν γνώμη μας, τὸν δεύτερο ἀντίπαλο δέος τοῦ πρώτου. Ὁ Μόλτμαν ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Χριστὸς «δέν γεννήθηκε κατὰ θεία πρόνοια στὴν ἐποχὴ εἰρήνης πού ἐγκαινίασε ὁ Αὐγουστος· ἀντίθετα, σταυρώθηκε ἀπὸ τὸν Πόντιο Πιλάτο στὸ ὄνομα τῆς *Pax Romana*. Ἦταν μιὰ πολιτικὴ καταδίκη». Ὁ Σμίτ παραθέτει τὰ λόγια τοῦ θεολόγου κι ἐπιτίθεται στὸν Μόλτμαν λέγοντας ὅτι ἡ Σταύρωση ἦταν ἀπλῶς ποινὴ γιὰ δούλους καὶ παράνομους. Πῶς μπορεῖ ὁ νομοδιδάσκαλος τοῦ Τρίτου Ράιχ νὰ δεῖ τὴν Σταύρωση τοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ ἀποψη νομικὴ, σὰν καταδίκη στὸ ὄνομα τῆς διαφύλαξης τῆς *Pax Romana*, ὅταν ὁ ἴδιος θεωρεῖ τὸ *Imperium Romanum* καὶ τὴν

15. Βλ. Moltmann ὁ.π., σ. 54-56 καὶ *passim*.

16. Τόμας Χόμπς, *Λεβιάθαν*, κεφάλαιο XXXV, στὴν ἐλληνικὴ ἐκδοση Γνώση, 1989, τ. Β', σ. 52.

17. Carl Schmitt, *Le Nomos de la Terre*, PUF, 2008, σ. 64.

«εἰρήνη» τοῦ Καίσαρα Αὐγούστου ὡς τὸ «κατέχον», τὴν αὐτοκρατορική Δύναμη τοῦ ἐμποδίζει τὸ ἀποκαλυπτικὸ τέλος τοῦ κόσμου καὶ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Ἀντίχριστου; Ἡ θεολογία τῆς Σταύρωσης τοῦ Μόλτμαν δὲν ἀμφισβητεῖ ἀπλῶς τὸν Σμίτ ἢ τὴν Pax Romana τῆς ὀψίμης ἀρχαιότητος ἀλλὰ τὸ ἴδιο τὸ Κράτος-Λεβιάθαν τῆς ὀψίμης νεωτερικότητος σὲ κρίση καὶ «κατάσταση ἔκτακτης ἀνάγκης».

Ἡ ἐξαγγελία «ὁ καιρὸς γὰρ ἐγγύς ἐστιν»¹⁸ δὲν ἔχει τίποτα νὰ κάνει μὲ τίς καταστροφολογικὲς καὶ συνωμοσιολογικὲς φαντασιώσεις τῶν φονταμελιστικῶν σεκτῶν. Κατὰ τὸν Μόλτμαν, «τὸ ἐσχατολογικὸ μῆνυμα τῆς Καινῆς Διαθήκης – πάντων δὲ τὸ τέλος ἤγγικεν (Α' Πέτρ. 4,7) – εἶναι σμιλεμένο ἐνάντια στὴν παραίτηση καὶ εἶναι προσανατολισμένο στὴν κατεύθυνση τῆς ἀντίστασης»¹⁹. Τῆς ἀντίστασης ὅσων ὑποφέρουν καὶ μάχονται τὰ δεινὰ ἐνὸς ἀλύτρωτου κόσμου, μὲ τὴν προσδοκία τῆς ἔλευσης τοῦ λυτρωτικοῦ Καινοῦ τῆς Ἐλευθερίας.

Στὴν σύλληψη αὐτοῦ τοῦ *Novum Ultimum*, ὁ Μόλτμαν προσεγγίζει, βασιίζεται καὶ συνάμα ἀποκλίνει ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη ἀντίληψη τοῦ Ἔρνστ Μπλόχ. Ὁ Μόλτμαν διακρίνει μιὰ ἔνταση, μιὰν ἄλυτη ἀντίφαση στὸν Μπλόχ: «Ἄν τὸ μέλλον γεννιέται ἀπὸ τίς τάσεις καὶ τίς λαυθάνουσες διαδρομὲς τῆς ἱστορικῆς πορείας, τότε τὸ μέλλον δὲν μπορεῖ νὰ γεννήσει τίποτα ἀπροσδόκητα καινούργιο καὶ ἀσφαλῶς ποτὲ ἓνα *novum ultimum*. Ἡ ἐσχατολογία εἶναι τότε δυνατὴ μόνο ὡς τελεολογία. Ἡ τελεολογία ὅμως συντρίβεται πάντοτε στὸν θάνατο, ὅπως ἀσφαλῶς γνωρίζει ὁ Μπλόχ»²⁰.

Ὁ τελεολογικὸς ἱστορικισμὸς εἶναι ἓνας διαρκῆς πειρασμὸς στὸν Μαρξισμό, ἰδιαιτέρα στὴν σοσιαλδημοκρατικὴ καὶ σταλινικὴ παραφθορά του. Τὸ Νέο δὲν πρέπει νὰ ταυτίζεται μὲ τοὺς ἀναγκαίους ὅρους δυνατότητάς του, δὲν εἶναι ἓνα ὑλοποιημένο ἀντίγραφο, τὸ μηχανικὸ ἀποτύπωμά τους, ἀλλὰ ἡ ἄρνησή τους. Ἡ ἐνεργὸς πραγματικότητα ὑπερβαίνει τὴν δυνατότητά της. Ἄλλιῶς πράγματι δὲν θὰ ὑπῆρχε οὐδὲν καινὸν ὑπὸ τὸν ἥλιον.

Στὸν Μπλόχ, ὅμως, μπορεῖ νὰ διακρίνει κανεὶς καὶ τὸν ἀντίστροφο κίνδυνο: ἰδιαιτέρα στὸ πρῶτο, νεανικὸ του ἔργο, τὸ *Πνεῦμα τῆς Οὐτοπίας* (1918), ἐξιδανικεύεται ὁ Μαρξίων σὰν «ἐπαναστάτης», μέσα στὸ τότε γενικότερο κλίμα ποὺ γεννᾷ καὶ τὴν κλασικὴ μονογραφία τοῦ Harnack, *Μαρξίων, τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ ξένου Θεοῦ* (1921).

Ὁ ἐπιφανῆς Γνωστικὸς διαχωρίζει καὶ ἀντιθέτει τὸν Θεὸ στὴν Δημιουργία, τὸν κάνει ξένου καὶ ἐχθροῦ ἀπέναντι στὴν Ἱστορία τῆς Φύσης καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἀποκόπτει ἐντελῶς τὸ Καινὸν ἀπὸ ὅσα προηγήθηκαν καὶ τὸ προετοίμασαν, διαχωρίζει τὴν ἐνεργὸν πραγματικότητα ἀπὸ τὴν δυνατότητα. Ὁ ἀλύτρωτος κόσμος δὲν λυτρώνεται, γίνεται καπνὸς κυριολεκτικὰ, μὲ ὅποιες ζοφερὲς πολιτικὲς συνδηλώσεις ἔχει κάτι τέτοιο στὴν ἐποχὴ τῶν θαλάμων ἀερίων καὶ τῶν κρεματορίων. Ἡ πάλι *Κατὰ τῆς ψευδωνύμου Γνώσεως* τοῦ Εἰρηναίου καὶ *Κατὰ Μαυχαίων* τοῦ Δαμασκηνοῦ συνεχίζεται μὲ ἄλλες μορφές στὸν 20ὸ καὶ τὸν 21ο αἰ.

18. Ἀπ. 22, 11.

19. Moltmann *ὁ.π.*, σ. 198.

20. Ὁ.π., σ. 55.

Ἀπὸ τὴν μεριά του, ὁ Μόλτμαν γράφει: «Ὁ ἐρχόμενος Θεὸς δὲν εἶναι ἓνας Deus novus, ὅπως ἰσχυρίζοταν ὁ Μαρκίων, ἀλλὰ ὁ Θεὸς ποὺ παραμένει πιστὸς στὴν κτίση του. Ἡ creatio nova εἶναι γι' αὐτὸ ἡ καινὴ κτίση αὐτῆς ἐδῶ τῆς κτίσης, ποὺ καταρρέει ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ τὴν ἀδικία τῆς»²¹. Ἐπαναλαμβάνει παρακάτω τὰ λόγια τοῦ Εἰρηναίου τοῦ Λουγδούνου: «Διότι εἶναι δίκαιο, μέσα στὴν ἴδια κτίση ὅπου καταπονήθηκαν καὶ υπέφεραν, στὸν κόσμον ἐκεῖνο μέσα στὸν ὁποῖον ἀσκήθηκαν μὲ ὄλους τοὺς δυνατοὺς τρόπους στὸ πάθος καὶ τὴν ὑπομονή, σὲ αὐτὸν τὸν κόσμον νὰ ἀναδεχθοῦν καὶ τοὺς καρποὺς τῆς ὑπομονῆς τους»²².

Ἡ Ζωὴ καὶ ἡ Δόξα

Ἡ ἴδια ἐτούτη ἐδῶ ἡ κτίση, ἀναγεννημένη, ἀναζωογονημένη, Καινὴ, γίνεται, κατὰ τὸν Μόλτμαν, ὁ Τόπος ποὺ ἔρχεται νὰ σκηνώσει, στὰ ἔσχατα, ὁ ἐν παντὶ τόπῳ Τόπος, ὁ Ἄ-Μακόμ, ἡ Σχεινά τῆς ἐβραϊκῆς βιβλικῆς παράδοσης, ἡ περιπλανώμενη μαζί μὲ τοὺς ἀνθρώπους μέσα στὴν Ἱστορία καὶ τὴν Φύση παρουσία/ἀπουσία τοῦ Θεοῦ.

Ἡ λύτρωση τοῦ ἀνθρώπου συνοδεύεται ἀπὸ τὴν λύτρωση τοῦ κόσμου: «ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ»²³.

Ποιά, ὅμως, εἶναι αὐτὴ ἡ «ἐλευθερία τῆς δόξης»; Στὸν Εἰρηναῖο ἀνήκει ἡ συγκλονιστικὴ ἀπάντηση: «Ἡ Δόξα τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ ζωντανὸς ἄνθρωπος»²⁴.

Κι ὁ Μόλτμαν ὀλοκληρώνει τὴν ἐσχατολογία του μὲ ἓνα θριαμβευτικὸ Ὑμνον στὴν Ζωὴ τῶν πάντων ἐν πᾶσι: «Τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ὑπερεκχειλίζουσα πληθωρικότητα τῆς θείας ζωῆς· μιᾶς ζωῆς ποὺ κοινωνεῖται μὲ ἀνεξάντλητη δημιουργικότητα, μιᾶς ὑπερεκχειλίζουσας ζωῆς ποὺ μπορεῖ νὰ ζωοποιήσῃ ἀκόμα καὶ τὴ νεκρὴ ἢ τὴ θνήσκουσα ὑπαρξή· μιᾶς ζωῆς ἀπὸ τὴν ὁποία ὅλα τὰ ἔμβια ὄντα λαμβάνουν τὶς ζωτικὲς τοὺς δυνάμεις καὶ τὸ ζῆλο τοὺς γιὰ ζωὴ· μιᾶς Ζωοδόχου Πηγῆς στὴν ὁποία ὅλα τὰ πλάσματα ποὺ ἔχουν λάβει τὴν δωρεὰ τῆς ζωῆς ἀπαντοῦν μὲ εὐφρόσυνη δοξολογία»²⁵.

Ἡ Οὐτοπία ὡς Ἐσχατον ἔρχεται, ἐντέλει, μὲ συνοδεία τὸ «γέλιο τοῦ σύμπαντος»²⁶.

21. Ὁ.π., σ. 59.

22. Ὁ.π., σ. 219, καὶ Εἰρηναῖος, *Κατὰ Αἰρέσεων* V 32,1.

23. Ρωμ. 8,21.

24. Εἰρηναῖος, *ἔ.π.*, IV, 20,7.

25. Moltmann *ἔ.π.*, σ. 453.

26. Ὁ.π., σ. 456.